

- ◀ سرشناسه: فاضل لنکرانی، محمدجواد، ۱۳۴۱ -
- ◀ عنوان و نام پدیدآور: جعل در طرق و کیفیت جمع میان حکم واقعی و ظاهری / تقریر، تحقیق و تعلیق: محیی الدین آزادمنش اصفهانی.
- ◀ مشخصات نشر: قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، ۱۳۹۶.
- ◀ مشخصات ظاهری: ۲۹۵ ص.
- ◀ شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۳۸۸ - ۰۸۳ - ۲
- ◀ وضعیت فهرست نویسی: فیا.
- ◀ موضوع: حکم واقعی (فقه).
- ◀ موضوع: حکم ظاهری (فقه).
- ◀ ردیف کتابخانه: ۱۳۹۶ ف ۸۵ ح ۶ / BP198/6
- ◀ رده ند: دیوبی: ۲۹۷/۳۷۹
- ◀ شماره کتابتاسی: ۵۰۴۱۹۱۵

نشان کتابخانه

جعل در طرق و کیفیت جمع میان حکم ظاهری و واقعی

حضرت آیت الله حاج شیخ محمدجواد فاضل لنکرانی رحمته الله بركاته

ناشر: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام

تقریر و تحقیق: محیی الدین آزادمنش اصفهانی ○ صفحه آرای: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان ○ نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۶

شمارگان: ۳۰۰ نسخه ○ چاپ: چاپخانه یاران

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۳۸۸ - ۰۸۳ - ۲

© مراکز پخش

قم، میدان معلم، مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، تلفن: ۳۷۷۴۹۴۹۴ و ۳۷۸۳۲۳۰۳

قم شعبه ۱: خیابان ارم، جنب مدرسه کرمانی ها، تلفن: ۳۷۷۴۴۲۸۱ و ۳۷۷۴۴۲۷۱

شعبه تهران: سه راه ضربآبخانه، پاسداران، خیابان شهید کاشی ها، پلاک ۶، تلفن: ۲۲۸۴۳۹۶۵

شعبه مشهد: چهارراه شهدا، خیابان آیت الله بهجت، نبش بهجت ۹/۱، مقابل اداره بهزیستی، تلفن: ۳۲۲۲۰۱۶۰

سخن آغازین

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ و به نستعین

بدون هیچ تردیدی شکوفایی و رونق تازه در عصر حاضر مرهون تلاش‌های بی‌وقفه و تحقیقات عمیق اصولیون اماره به دانش اصول فقه است. کسانی که اندک آشنایی با مبانی اسطوانه‌های علم اصول خصوصاً متأخرین داشته باشند، به خوبی اذعان دارند که بدون توجه به این تحقیقات کثیری از فروعات جدید فقهی لا ینحلّ باقی خواهند ماند و با غور و تعمق هرچه بیشتر در آن بسیاری از مسائل مستحدثه را می‌توان به نتیجه رساند. تفکیک میان «علّت و حکمت» یا «حیثیت تعلیلی و حیثیت تقییدی»، توجه به «ملاکات احکام»، فروق دقیق و اساسی میان «ملاکات احکام قلبی و شرعی»، و توجه به «جایگاه عقل در استنباط احکام» و «کارایی عرف، عقل، بناء و سیره عقلا» خصوصاً سیره‌های مستحدث آنان از زمره مباحثی است که در اثر پژوهش‌های ژرف بزرگان در دوره‌های اخیر، به منصفه ظهور یافته و رسیده است. حقّاً در عناوین مورد اشاره و سایر موضوعات باید فضیلا و محققان جویای فقه ناب محمدی ﷺ کاری بزرگ از خود نشان دهند. از میان مباحث ضرور و لازم بررسی «تقسیم حکم ظاهری و حکم

واقعی» و فرق جوهری میان آن دو و «کیفیت توفیق میان آنها در خطاب و ملاک» است. به نظر می‌رسد در دانش اصول این عنوان به صورت مستقل لزوم بحث و کنکاوش دارد.

آنچه در کتاب پیش رو ملاحظه می‌شود مباحثی است که در خارج اصول در سال‌های متمادی به مناسبت‌های مختلف پیرامون موضوع مزبور مورد بحث و تعرض قرار گرفته است.

بحمد الله تعالی فاضل و محقق گرانقدر جناب مستطاب حجة الإسلام و المسلمین آقای محیی‌الدین آزادمنش اصفهانی (دامت إفاضاته) که سالیانی است از محققان و اساتید سر و موفق سطوح عالی حوزه علمیه قم هستند، با حضور حدود یخ‌در در ده‌س خارج اصول، فقه و تفسیر اینجانب، با دقت، حوصله و تتبع فراوان این مآزاد را استخراج و با قلمی بسیار شیوا، متین و محکم همراه با تحقیقات و تعلیقات ارزنده بدین نحو عرضه داشته‌اند. امید آن‌که مورد استفاده و تعمین مسالین قرار گیرد. إن شاء الله تعالی.

محمد جواد فاضل لنکرانی

۹۵ / ۵ / ۲

پیش‌گفتار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ تَقْتَدِي وَ لَهُ الْحَمْدُ

دانش اصول فقه گرچه بر حسب آن چه بر السنه مشهور است در خدمت استنباط احکام شرعی می‌باشد، لکن با تأمل منابع، فرآیند و برآیند مسائل این دانش به خوبی استفاده می‌شود که در محقق و پژوهشگری در رابطه با هرگونه موضوعی که نیاز به استخراج نظر شرع مقدس دارد، از این دانش - حداقل در مباحث لفظی، عرفی و عقلی - محتاج است، بلکه در برخورد با تمامی متون، گرچه متضمن کشف شریعت نیز باشد، نیازمند این دانش است. و چه زیبا اساتید و بزرگان به ما آموختند که اصول، دانش فهم است.

با این بیان جای بسی تعجب و تأمل است که چگونه می‌توان ادعای فهم مراد شارع متعال را در قرآن حکیم و تراث روایی داشت در حالی که آن چنان حظی از این دانش نبرده باشیم. و بدتر آن که با مخالفت با این برخاسته از جهل،^۱ راه نرفته یا کج رفته‌ی خود را به سایرین پیشنهاد توصیه می‌کنند! «وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا»^۲.

۱. غن امیرالمؤمنین علیه السلام: الناس أخذوا ما جهلوا. نهج البلاغه، ص ۵۱.

۲. کهف: ۱۰۴.

آنچه پیش روی شماست دفتری است پیرامون مسأله‌ای از این دانش که با نظریه‌های متعدد مقرون گشته است. این پژوهش درصدد آن است که با نگاه دقیق و مبسوط، بر اساس روایات، بناء عقلا و مبانی شناخته شده و مقبول، به تحلیل و نقد اندیشه‌های مطرح و سپس به تثبیت یا ابداع نظریه‌ای بپردازد.

خواننده‌ی محترم به خوبی مستحضر است که بخش عظیمی از دانش‌ها، نظریه‌های پیرامون موضوعات و مسائل آن‌ها محسوب می‌شوند. نظریه دیدگا فراگیر بوده که با پوشش سایر گزاره‌های یک علم و تسلط کسافی بر آن دانش، سبب رشد و تعالی آن دانش می‌شود.

بر این اساس، به خوبی می‌توان ادعا نمود که این نظریه‌ها هستند که موجب پیدایش و کمال علوم می‌شوند.

تأثیر نظریه‌ها را از زوایای گوناگونی می‌توان مورد توجه قرار داد: پیدایش مسائل جدید، انسجام و انضباط در مسائل، روشن شدن موضوعات مرتبط، تقویت یا نقد جدید، تبیین و بسط اندیشه، نوسازی در ادبیات حاکم بر علم، ایجاد نظریه‌ی بدیع و جدید.

دانش فقه و اصول در میان سایر دانش به سبب همت عالی و سعی مشكور اندیشمندانی متخصص، عالمانی زبردست و متفکرانی بس محقق، در طول تاریخ در حال رشد و پیشرفت بوده است و همیشه راه نظریه‌پردازی و نوآوری در آن مفتوح بوده است.

در ایستگاه زمان ما، با همت عالی متفکری نواندیش، فقهی متغیر، اصولی مسلط و نظریه‌پردازی زبردست حضرت آیه‌الله استاد حاج شیخ محمد-نواد فاضل لنکرانی رحمته‌الله در عرصه‌ی تحقیق، تدریس و کتابت، این حرکت مقدس نه این‌که از پا نایستاده است، بلکه با شوری مضاعف بر آن تکیه دارد.

برخورداری از خصوصیتی چون: بهره‌مندی از خرمن دانش اعظم عصر و دانشمندانی که هرکدام نماینده‌ای از مکتب و گفتمانی حاکم بر دو دانش

فقه و اصول هستند هم‌چون حضرات آیات عظام محمد فاضل لنکرانی رحمته‌الله، حسین علی منتظری رحمته‌الله، حسین وحید خراسانی رحمته‌الله و سید کاظم حائری رحمته‌الله، تسلط کافی بر دانش فقه و اصول، ذهن جوّال و منسجم، قدرت تحلیل، نقد و ابداع، تدریس مستمر سطوح عالی و خارج فقه، اصول، قواعد فقهی و تفسیر، ورود در عرصه‌های نوپیدا با اعتماد و خوض در تراش گران‌بها، قوی تری الهیه، و ارتباط با نشست‌های علمی و آثار جدید علمی ایشان را شخصیت موفق، غیور، هوشمند، مقبول، دارای توفیقات کثیر، مدرس و محقق توانا، پیش‌گام در نظریه‌پردازی و نوآوری، معنون کرده است.

از مباحث که در دانش فقه، اصول و کلام بسیار مؤثر بوده است موضوع «چگونگی عملکرد قانون‌گذار اسلام در تعیین امارات و اصول عملی به عنوان طرق کشف قوانین یا فروع تردید و تحجیر» و «کیفیت توفیق میان دو حکم واقعی و ظاهری» است که با وجود طرح در محافل علمی و تراش، لکن شیخنا الأستاذ رحمته‌الله همانند سایر موضوعات و مسائل به صورت مبسوط بدان پرداخته‌اند.

گرچه آبشخور و ریشه‌ی بحث مزبور در عائر متأخرین بوده و در میان معاصرین مسیر تکامل را طی کرده است، لکن تبّع مبسوط، انسجام مباحث، روشن شدن زاویه‌های بحث، نقد و تحلیل گسترده‌ی مسائل و اندیشه‌ها، و در نهایت با استفاده از بنای عقلای و امضای شارع با عدم ردع یا حتی امضای شارع، ختم شدن به اندیشه‌ی انکار صحت تقسیم احکام به ظاهری و واقعی، و به تبع، عدم لزوم توفیق میان دو حکم ظاهری و واقعی از امتیازات گفتار آن شخصیت والامقام دانش فقه و اصول است.

البته طی این نوشتار، در فرآیند و برآیند این نظریه، زوایای موضوعات و مسائل مهم و تأثیرگذار دیگری با تمرکز و محوریت مبانی و اندیشه‌های حضرت استاد رحمته‌الله مورد لحاظ قرار می‌گیرد؛ اموری چون «مثبتات طرق (امارات و اصول)»، «تفریق میان اماره و اصل»، «تقدیم اماره بر اصل»، «صحت

تقسیم اصول به محرز و غیر محرز و تقدیم اول بر دوم، «حکمت و علت»، «حیثیت تعلیلی و تقییدی»، «تقسیم اراده به استعمالی و جدی»، «عدم لزوم تفکیک میان عناوین تقدیم ادله بر یکدیگر مانند تخصیص، حکومت و ورود...»، «میان امور مهم و غیر مهم در اعتبار اخبار»، «اجزاء و کفایت امثال حکم ظاهری از واقع»، و «تفسیر صحیح از روایات ناظر به بحث»، و...

آنچه در این نوشتار مطرح گردیده، برآمده از سالیان متمادی تدریس خارج فقه و اصول شیخنا الأستاذ رحمه الله است که حقیر با افتخار استفاده و بهرمندی از حضرات شریف ایشان، به ثبت این مباحث و نکات پرداخته و سپس آن را در این تریب به ده سال به رشته تحریر درآورده و مورد تحقیق و تحلیل قرار دادم.

در ختام تذکر این نکته را بر خود لازم می‌شمارم: آنچه در این نوشتار به عنوان نقاط قوت محسوب می‌شود نشأت گرفته و منسوب به حضرت استاد رحمه الله می‌باشد و نقطه‌ی ضعف و کسر است، بدون تردید متناسب به نبودن آستین و ناپختگی این حقیر است.

بایسته و شایسته است که از عزیزانی که این کمترین را به هر نحوی در به ثمر رسیدن این نگاشته یاری نمودند به‌ویژه استاد معظم حضرت آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه الله، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین فاضل کاشانی و حجت‌الاسلام والمسلمین طبعی (دامت برکاتهما)، مدیریت محترم مکتب فقهی ائمه اطهار رحمه الله و رفیق شفیق جناب حجت‌الاسلام آقای امیر مباحثین درید، عزه، صمیمانه سپاسگزاری کنم؛ که فرمود «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق».

امید است مقبول یزدان پاک و حضرت بقیه الله الأعظم ☞ افتد.

محیی‌الدین آزادمنش اصفهانی

۱۷ ربیع الأول ۱۴۳۹هـ

فهرست مطالب

۵	سخن آغارین
۷	پیش گفتار
۱۲	تبیین اجمالی موضوع
۱۳	موقعیت مسأله
۱۵	بخش اول: مفهوم شناسی
۱۵	حکم واقعی
۱۸	حکم ظاهری
۲۴	آماره
۲۵	اصل عملی (تنزیلی و غیر تنزیلی)
۲۶	بررسی و تحقیق
۲۷	بخش دوم: مجمول در اسناد غیر علمی
۲۹	گفتار اول: رویه های ارائه شده در متون (تبیین و تحلیل)
۲۶	یک: اندیشه ی «جعل مؤدی»
۳۲	نقد و بررسی
۳۳	دو: اندیشه ی «منجزیت و عذرت»
۳۵	نقد و بررسی
۳۹	سه: اندیشه ی «طریقت و تنمیم کشف»
۴۲	نقد و بررسی

۴۸	چهار: اندیشه‌ی «حجّیت»
۵۰	نقد و بررسی
۵۲	پنج: اندیشه‌ی «انکار»
۵۷	گفتار دوم: بیان و تثبیت گزینه‌ی مختار
۶۵	بخش سوم: کیفیت جمع میان حکم ظاهری و حکم واقعی
۶۵	تبیین محل بحث
۶۹	مبحث اول: محور ملاکی
۷۱	گفتار اول: راه حل‌های ارائه شده در متون (تبیین و تحلیل)
۷۴	یک: «مصلحت نوعی و لازم الإستیفاء»
۷۴	دو: «مصلحت بهیله»
۸۳	نقد و بررسی
۹۲	سه: «مصلحت سلوکیه»، مصلحت حجّت امارات ظنی بنا بر سببیت
۱۰۱	نقد و بررسی
۱۱۱	چهار: «مصلحت حفظ دین و بقای حکومت»
۱۱۳	پنج: «اقریب اماره به واقع و عدم ترفیق شریعت با جریان برائت»
۱۱۳	گفتار دوم: تبیین و تثبیت اندیشه‌ی مختار
۱۱۷	مبحث دوم: محذور خطابی
۱۱۹	فصل اول: محذور خطابی در فرض اجتماع مثلین
۱۱۹	گفتار اول: راه حل‌های ارائه شده در متون
۱۱۹	یک: امکان اجتماع مثلین
۱۲۰	دو: انشاء متعدد و حکم واحد
۱۲۱	سه: وحدت در میادی و مبانی، عدم استقلال در دو حکم
۱۲۱	چهار: جعل حجّیت یا متجزیت و عذریّت
۱۲۲	گفتار دوم: نقد و بررسی
۱۲۵	فصل دوم: محذور خطابی در فرض اجتماع ضدین
۱۲۵	گفتار اول: راه حل‌های ارائه شده در متون، (تبیین و تحلیل)

۱۲۵	یک؛ حکم ظاهری وضعی؛ و حکم واقعی تکلیفی
۱۲۶	نقد و بررسی
۱۳۴	دو؛ طریقت حکم مستفاد از اماره
۱۳۹	نقد و بررسی
۱۴۶	سه؛ فعلیت تنجیزی حکم ظاهری و فعلیت تقدیری حکم واقعی
۱۴۹	نقد و بررسی
۱۶۶	چهار؛ حکم واقعی، انشایی؛ و حکم ظاهری، فعلی
۱۷۰	نقد و بررسی
۱۷۸	پنج؛ اختلاف برابری حکم واقعی و ظاهری
۱۸۰	نقد و بررسی
۱۸۳	شش؛ عدم تنافی مبدأ و مآد
۱۸۵	نقد و بررسی
۱۹۱	هفت؛ عدم تنافی در ملاک و منتهای احکام
۱۹۴	نقد و بررسی
۱۹۵	هشت؛ تفاوت در موضوع و عدم قابلیت اجتماع
۲۰۰	نقد و بررسی
۲۰۳	نه؛ طریقت در امارات، الغای شک در اصل محرز و شک در اصل غیر محرز
۲۳۲	نقد و بررسی
۲۳۶	ده؛ جعل حکم واحد؛ عدم فعلیت آن در فرض مخالفت طرق
۲۴۵	گفتار دوم؛ اندیشه‌ی مختار
	کتاب‌نامه